

KUNST OG UNDERVISNING I STEINERSKOLEN

Hanne Weisser

KUNST OG UNDERVISNING I STEINERSKOLEN

GAFFELN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2020

ISBN 978-82-02-67946-0

1. utgave, 1. versjon

E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave, 2020

Forsidebilde: «Havets dyr», maleri laget av elev i 5. klasse, 10 år

Delsideillustrasjoner: Romertall tegnet av elev, 7 år

Omslagsdesign: Marte Fæhn

Elektronisk tilrettelegging: [Bøk.Oslo.AS](#)

Boken har fått støtte fra: Steinerskoleforbundet, Steinerstiftelsen og Cultura gavefond.

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser.

Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.cda.no

akademisk@cappelendamm.no

Innhold

«Træd varsomt, thi her bliver mennesker til!»	9
<i>Forord ved Inge Eidsvåg</i>	
Hva er egentlig en steinerskole?	12
<i>Innledning</i>	
DEL I	
PEDAGOGISK SOM KUNSTNERISK VIRKSOMHET	15
Kapittel 1	
Steinerskolens tilblivelse	17
Et arbeiderinitiativ	17
Den første waldorfskolen	18
Steinerskolenes vekst	20
Steinerskolene i Norge	20
Kapittel 2	
Rudolf Steiner – i sin samtid og i vår tid	23
Det synlige og usynlige barnet	23
Naturvitenskap og menneskebilde	25
Utforsket land	26
Steiners vitenskapelige bakgrunn og engasjement	28
Arbeidet med Goethe	30
Mennesket som et tilblivende vesen	32
Et antroposofisk menneskebilde som grunnlag for pedagogikken	33
En kunstart	34
Kapittel 3	
Kunsten å undervise	37
Kunst i en utvidet betydning	37

Sosial kunst	38
Eventyrets meningsbærende funksjon	39
Undervisning i lys av et livsløp	42
Ariels vinger	43
Steinerskolens læreplan og lærerens frihet	44
Et eksistensielt anliggende	46
Bilder i barndommen – en kraft i livet	47
Undervisningskunst og en kunstnerisk undervisning	48

Kapittel 4

En kunstnerisk undervisning	53
Tanke, følelse og vilje	53
Det musiske menneske	54
Fra bilde til bokstav	57
Regning og rytmer	59
Å forvandle stener til brød	60
Om lofotfisket	61
Lærebøkens plass i en kunstnerisk undervisning	63
Fra bilde til begrep – å ta utgangspunkt i livet fremfor i definisjoner	64
Rytmen som livsrealitet	66
Åndedrettet og døgnrytmen	66
Et spørsmål om livskvalitet	68

DEL II

STEINERSKOLENS PRAKSIS	71
------------------------------	----

Kapittel 5

En samtale om arbeidsmåter, tradisjoner og kunstneriske fag	73
Periodeundervisning i hovedfag	73
Øvingstimer og verkstedsfag	76
Fra integrert undervisning til egne fag	79
Maleri og arkitektur som skolefag	80
Fremvisninger for fellesskapet	83
Skolen som kulturinstitusjon	85
Steinerskolens vurderingsform	88
En annerledes skole	89

Kapittel 6

Fortelling og fag i bilde og skrift	91
Et utvalg tegninger, malerier og skriftsider fra alle klassetrinn	91

DEL III

KUNSTFAGENE SPESIELT	133
----------------------------	-----

Kapittel 7

Kunst og kunnskap	135
Hverdagskunst	135
Teknikk og talent	136
Fortrolighet	137
Sansningens betydning for opplevelsen	138
Å oppleve verden og seg selv	139
Tegne og tenke	140
Utvikling av ferdigheter	144

Kapittel 8

Musikk og mening	147
Mennesket som et musikalsk vesen	148
Barnets musikalske morsmål	150
«Å være» i musikken	152
En overgang	154
Følgesvenner	155
Tilhørighet og mening	155
Et kristent trosdikt med en ukjent historie	157
Draumkvedet gjennom århundrene og i dag	158
Å synge Draumkvedet med barn	160
Inn i middelalderen	160
Middelaldervisdom og aktuell ballade	162

Kapittel 9

Muntlighetens muligheter	169
<i>Fortellingens plass og betydning i steinerskolen</i>	
Fra tale til tegn	170
O sena tiders barn	171
Den blinde beretter	172
Ukrainas sangere	173
Et indre landskap – bildenes betydning	174
Glemte sammenhenger	175
En annerledes barndom	176
To søyler i dannelsesprosessen	177
Røtter og horisont	178
Fortelling uten fortolkning	179
Rammen rundt	180

Fra mytisk til moderne	181
Forvandlinger	182
Gjennom ordene	183
Lesesal og leirbål	184

DEL IV

EN VEI TIL FRIHET	187
-------------------------	-----

Kapittel 10

Undervisningskunst i lys av tenkningen	189
Frihetens filosofi	189
Menneskets frihet	191
Den enkelte skoles frihet	193
En øvelsesvei	194
Forsøk på en musisk skolekultur	196
Frihetens betydning	198
En gammel og en ny musisk kultur	200

Litteratur	201
------------------	-----

Gode hjelpere	205
---------------------	-----

«Træd varsomt, thi her bliver mennesker til!»

Forord ved Inge Eidsvåg

Lørdag 21. september 2019 var jeg til stede i Oslo Konserthus ved steinerskolenes markering av at det var 100 år siden disse skolene så dagens lys i Tyskland. Festforestillingen «Mitt skip er lastet med» var et imponerende arrangement, der elever og lærere fra hele landet bidro med sang, musikk og bevegelseskunst (eurytmi). Komponisten og forfatteren Ketil Bjørnstad, selv en gang steinerskoleelev, hadde skrevet en kantate i sju satser for kor, band og orkester, der flere hundre elever deltok. En far sto fram og fortalte gripende om den forvandlingen som hadde skjedd med hans handicappede sønn etter at han hadde begynt på steinerskolen. Sønnen hadde gjen vunnet både tillit, livsglede og håp.

Men det som gjorde sterkest inntrykk denne kvelden, var den stolthet og glede som lyste av de mange elevene som deltok. Her skulle man forvente at det lå an til uro og kaos i den store og sammensatte elevflokk, med stressete lærere som travle gjeterne. Men nei, det som preget elevene, var oppmerksomhet og nærvær, verdighet og indre disiplin. Alle så ut til å ta ansvar både for seg selv og fellesskapet, og slik skapte de en inkluderende atmosfære som varmet hele den store salen. I tillegg var det de presterte på scenen, av imponerende kvalitet.

Da jeg oppløftet og takknemlig gikk ut fra dette arrangementet, tenkte jeg: Det må være en spesiell skole som greier å skape en slik festforestilling. Og hvorfor visste jeg så lite om dette skoleslaget, som har eksistert i Norge siden 1926, og som er godkjent som et faglig-pedagogisk alternativ til den offentlige skolen? (Jeg har selv aldri vært verken elev eller lærer ved steinerskolen.) Tenk om det fantes ei bok som fortalte historien om steinerskolene, deres idégrunnlag og pedagogikk.

Den boka jeg ønsket meg, foreligger her, skrevet av den erfarne pedagog Hanne Weisser. Her får jeg svar på de spørsmålene jeg satt igjen med denne septemberkvelden i Oslo Konserthus: Hva var Rudolf Steiners (1861–1925) bakgrunn, og hva var hans idé med å opprette disse skolene? Hvordan var hans syn på barnet og barnets utvikling, og hvilken pedagogikk burde følge av hans menneskesyn? Hvordan har Steiners idéer preget steinerskolene, alt fra arkitektur til timeplaner, arbeidsmåter og fag? Hvor står steinerskolene i dag, 95 år etter grunnleggerens død? Alt dette og mer til får jeg svar på i denne boka, som er opplysende, velskrevet og klok.

Hva er det som skiller steinerskolene fra den offentlige norske skolen? Her vil jeg trekke fram to ting: Synet på barnets utvikling og synet på pedagogikk som kunst. Steiner tok utgangspunkt i at barnet er «et tilblivende vesen», enestående og i stadig utvikling. Fag og arbeidsmåter som passer for de eldste elevene, passer absolutt ikke for de yngste. Og læreren må være oppmerksom på den forvandling som skjer hos barn, fra 7-åringens drømmeaktige og billedskapende bevissthet til 18-åringens evne til logisk og rasjonell tenkning. Derfor bør veien gå fra bilde til bokstav, fra eventyr til faglige tekster. Alt vevet sammen og uttrykt gjennom maling, bevegelse og sang. Slik blir barnet kjent med verden og seg selv; deretter kan det danne seg begreper om verden. Men grepet kommer alltid før begrepet, det konkrete før det abstrakte, det praktiske før teorien. Skolen må føye seg etter livet, ikke omvendt.

Dessuten bør barnets oppvekstmiljø trekkes inn hvis læring skal skje. Steiner så her en parallell i botanikken. Når man studerer planter, kan man ikke studere planten isolert, som rot, stengel, blad og blomst. «Til planten hører for eksempel jordbunnen og landskapet omkring», sa han. Slik er det også med barnet, det kan bare forstås i lys av en helhet, en familiehistorie og et miljø.

Steiner ville skape en skole der ikke bare det tankemessige ble vektlagt, men også følelser og vilje. Det som skulle binde tanke, følelse og vilje sammen, var det kunstneriske, en skapende virksomhet både for lærer og elev. For bare det kunstneriske kan trenge gjennom og engasjere hele mennesket i læringsprosessen. (Jf. Jon-Roald Bjørkvolds bok *Det musiske menneske* (2005), der han argumenterer for betydningen av musikk for menneskets læring gjennom alle livets faser.)

På veien fra barn til voksen skjer en gradvis oppvåkning. Lærerens oppgave er å vekke og engasjere. Ikke ulikt hva den danske folkehøysko-

legrunnleggeren Christen Kold (1816-1870) snakket om på et grundtvigsk «vennemøde» i 1866. Der argumenterte han for at elevene måtte *opplives* før de kunne *opplyses*. Denne erkjennelsen, sa Kold, kom av at de befant seg «imellem folk, som ingen oplysning kunne tage imot, før de var oplivede». En gang illustrerte Kold sin undervisning med å ta fram et lommeur, som han begynte å trekke opp. «Jeg vil trekke mine elever op, så de aldrig går i stå», sa han. Den samme Kold ønsket at det over inngangen til hans skoler skulle skrives: «Træd varsomt, thi her bliver mennesker til!» Det samme ønsket burde stå med gullskrift over alle skoler.

For Rudolf Steiner var det viktig å understreke at undervisning ligner kunstnerisk arbeid – og at læreren er kunstner. Slik skulptøren ser etter mulighetene i den harde steinen, slik ser læreren etter mulighetene i det myke barnesinnet. John Steinbeck (1902–1968), amerikansk nobelprisvinner i litteratur, uttrykte dette en gang slik: «En god lærer er en stor kunstner. Å undervise kan endog være den viktigste av alle kunstarter, siden mediet er det menneskelige sinn og den menneskelige ånd.»

Det som lenge har forundret meg, er hvor lite nysgjerrig den offentlige skolen synes å være på hva steinerskolene står for, både når det gjelder elevsyn og pedagogikk. (Det omvendte kan sikkert sies om steinerskolene.) Det er forunderlig at lærere og rektorer, som selv arbeider med læring, er så lite åpne for å lære av steinerskolenes erfaringer gjennom hundre år. For jeg er overbevist om at de ulike skoleslagene har noe å lære av hverandre. Ikke for å bli like, men for gjensidig å befrukte sin egen undervisning – og kanskje også stille noen spørsmål ved den. Denne boka er et godt utgangspunkt for en slik læring.

Lillehammer, mars 2020

Inge Eidsvåg, forfatter og tidligere rektor ved Nansens skolen

Hva er egentlig en steinerskole?

Første gang jeg selv stilte spørsmålet, var det som elev ved Forsøksgymnasiet i Oslo. Da denne skolen ble dannet, var det et sterkt innslag av steinerskole-elever. De skilte seg ut på forskjellige måter, blant annet dro de jevnlig på arrangementer på steinerskolen, som om de søkte tilbake til en gammel venn.

En førjulsettermiddag ble jeg med. Det var julemarked. Skolen var fylt av barn og voksne, kaffe og kaker, konserter og skuespill. Stemningen var opprømt og gledesfylt, fjernt fra det jeg forbandt med skole. Det festnet seg et inntrykk av en skole som ikke lignet på den jeg selv hadde opplevd.

Få år senere praktiserte jeg som lærerstudent på ulike øvingsskoler og mintes da steinerskolen – var det lærerne eller pedagogikken som ga denne skolen et særpreg? Siden den gang har Steiners pedagogiske ideer vært et anliggende. Oppmerksomheten har vært rettet mot ulike områder etter som livssituasjonen har endret seg fra å være hjemmeværende småbarnsmor til å være forelder ved steinerskolen og etter hvert lærer der selv.

«All undervisning må formes kunstnerisk!» Dette utsagnet møter man i litteratur eller foredrag om steinerpedagogikk eller i lærernes karakteristikk av hva de etterstreber i sin undervisning. Hva menes med en kunstnerisk undervisning? Hvorfor betegnes pedagogikk som kunst? Og hvilken sammenheng er det mellom en kunstnerisk undervisning og de kunstneriske fagene? I denne boken blir disse spørsmålene belyst for å gi innblikk i vesentlige trekk ved skolens pedagogikk og for å få frem den sammenheng kunstfagene inngår i på steinerskolen.

Når man begynner å studere Steiners pedagogiske ideer, har man oftest en erfaring med skolen – en opplevelse som klangbunn for en mer intellektuell tilnærming. Dette forutsettes ikke i denne boken. Første kapittel er en kort presentasjon av skolens historie og den sosiale sammenheng steinerskolen står i. Så presenteres idégrunnlaget og deretter pedagogikken og metodikken.

Når det mer allmenne er presentert, beskrives steinerskolens praksis i en samtale med en erfaren lærer. Dette kapitlet gir bakgrunn for neste del, som omhandler de kunstneriske fagene spesielt. I den sammenheng omtales karakteristiske trekk ved barnets utvikling i lys av Steiners menneskesyn. Så følger et kapittel om innøving av Draumkvedet som en integrert del av den allmenne undervisningen og dernest et kapittel om fortellingens plass og betydning i steinerskolens undervisning.

Til slutt introduseres Steiners erkjennelsesteoretiske fundament, hans tanker om tenkningen og menneskets frihet. Noen avsluttende betraktninger omhandler mulighetene for å la kunst få betydning som en integrert del av skole- og dagligliv.

Steinerskolen i Norge er godkjent som et faglig-pedagogisk alternativ til offentlig skole. Som sådan fortjener skoleslaget å bli allment kjent. Tidsskriftet *Steinerbladet* har i en årrekke gitt innblikk i ulike sider ved undervisningen. Men ønsker man å sette seg inn i skolens pedagogikk og metodikk, er det skrevet lite for norske lesere og norsk offentlighet¹. Steiners egne skrifter om pedagogikk er vanskelig tilgjengelige uten innsikt i hans tenkning. I tillegg kommer at det meste som foreligger, er foredrag han har holdt. Disse er blitt stenografert ned og utgitt uten å ha blitt gjennomlest, korrigert og revidert av Steiner selv, og har en muntlig form som tidvis stiller store krav til leseren.

Steiner skrev og uttalte seg om pedagogikk og metodikk på bakgrunn av det han omtaler som åndsvitenskapelig forskning eller antroposofi. I sin forskning benytter han seg av den evnen han etter eget utsagn har til «å skue inn i den åndelige verden». Steiners utgangspunkt er dermed spesielt for ham, og hans filosofi, antroposofien, kan ikke på vanlig måte etterprøves og vurderes som sann eller usann.

Nettopp dette har vært en metodisk utfordring: Å finne en vei inn i denne materien på en måte som gir mening, uten god kjennskap til antroposofi og Steiner. Det tas derfor utgangspunkt i allmenne spørsmål om kunst og vitenskap, og disse blir en innfallsport til Steiners pedagogikk og metodikk.

Steiner tegner et bilde av virkeligheten som er preget av hans spesielle ståsted. For å kunne forstå hva han mener, kreves det at man stiller seg åpen for hans tanker for eventuelt å kunne erfare det allmenngyldige i det han fremsetter. Dette har vært utgangspunktet for arbeidet med Steiners

1 Se Brodersen 1966, Børneboe 1976, Lindholm 1981 og Stabel 2016.

pedagogiske ideer og for det som legges frem om kunst og kunstneriske fag i steinerskolen.

Boken presenterer og drøfter steinerskolen i lys av intensjonene, som er noe annet enn den daglige virkeligheten. Undervisning og skole kan derfor fremstå som skjønnmalt. Som en gammel steinerskolelærer sa: «Å være lærer er tross alt mye 'sæla-gnag'.» Sælagnaget, som én side av lærerlivet, omtales ikke her. Boken omhandler heller ikke vanskeligheter som kan oppstå blant elever, lærere eller foreldre. Intensjonen er å gi forståelse for tankene som ligger til grunn for det som gjøres. Denne forståelsen er vesentlig om man ønsker å gripe fatt i problemer, enten de er knyttet til undervisningen eller sosiale forhold.

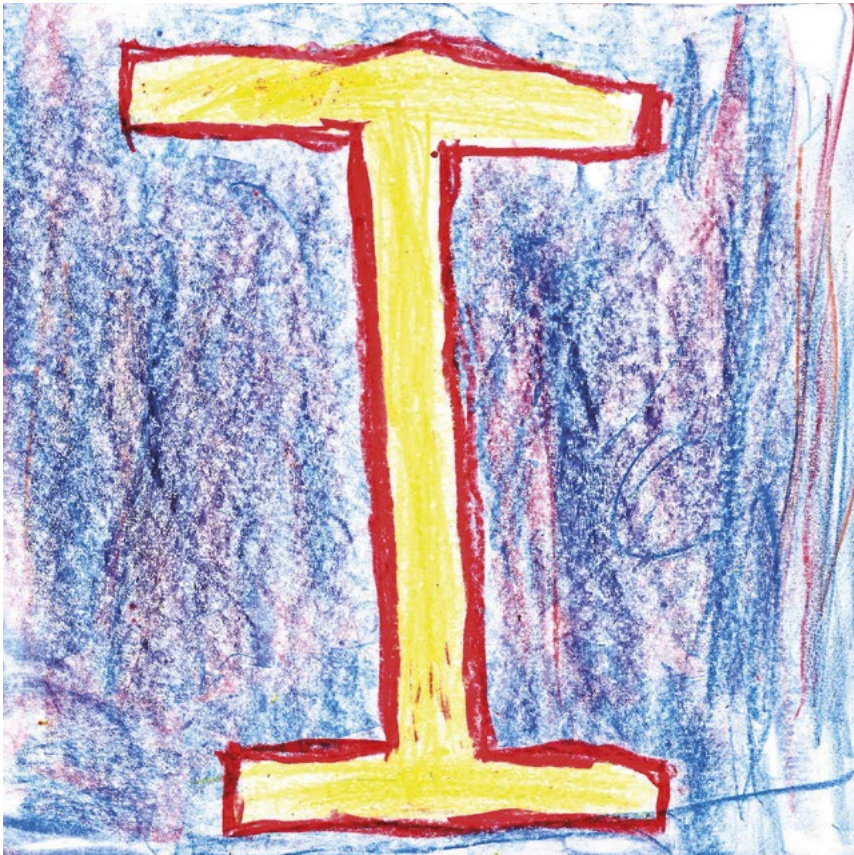
Steinerskolens opplæring i og bruk av digitale verktøy blir heller ikke omtalt. Den inngår ikke i den kjernen av virksomheter som er spesielt for steinerskolen, og som steinerskolen synes å være alene om å legge til rette for. I skolens hundre år lange historie er det utviklet en praksis der barnets behov for kroppslig erfaring, bevegelse og formende virksomhet er avgjørende og blir knyttet til utviklingen av en billedlig og bevegelig tenkning. Det er denne opparbeidede tradisjonen og dens begrunnelse som her blir presentert.

Steinerskolens læreplan for grunnskolen er relatert til barnets alder og er knyttet til barnets utvikling fra og med syv år. Steinerskolene i Norge har for seksåringene i 1. klasse fått godkjent et førskole-/overgangså som noenlunde tilsvarende svenske og danske seksåringers siste barnehageår. Fra og med syv års alder har norske, svenske og danske steinerskoleelever den samme aldersbetingede læreplanen, de norske syvåringene går da i 2. klasse, mens de svenske og danske syvåringene går i 1. klasse. Av denne grunn blir det oftest relatert til alder fremfor klassetrinn når fag og temaer på ulike klassetrinn omtales.

Jar, januar 2020

Hanne Weisser

DEL I
PEDAGOGIKK SOM
KUNSTNERISK VIRKSOMHET

KAPITTEL 1

Steinerskolens tilblivelse

Det er mange myter om steinerskolen. Noen tror det er en skole for barn som trenger en mer praktisk orientert undervisning eller et mer individuelt opplegg. Andre hevder det er en skole for barn som trives spesielt godt med kunstneriske fag. Av og til blir det sagt at steinerskolen er for noen få utvalgte barn, barna til foreldre som har økonomiske og menneskelige ressurser til å våge å satse på kunst og kultur og ikke først og fremst matnyttig kunnskap. Et blikk på steinerskolens tilblivelse og vekst vil gi svar på noen av de spørsmålene som melder seg ved et første møte: Hvilke barn er steinerskolen for? Hvordan oppsto skolen, og hva innebærer det å sende sitt barn dit?

Et arbeiderinitiativ

Den første steinerskolen ble grunnlagt i Stuttgart i Tyskland i august 1919, rett etter første verdenskrig. På den tiden var det kaotiske tilstander i landet. Sult, demonstrasjoner og opprør hørte til dagens orden, og det var store sosiale og politiske spenninger, med kamp mellom radikale og konservative krefter om hvordan et Tyskland etter krigen skulle formes.

Krigserfaringene hadde gitt mange en opplevelse av at grunnleggende endringer i samfunnet var nødvendig. Skolens oppdragelse til lydighet ble kritisert, reformpedagogikken hadde stor oppslutning, og det ble arbeidet for innføring av nye undervisningsmetoder med det uttalte mål at skolen skulle bidra til et mer demokratisk samfunn.²

Rudolf Steiner (1861–1925) var på den tiden en profilert skikkelse i det tyske kulturlivet. Han holdt en rekke foredrag i etterkrigsåret 1918–1919, både for arbeidere og for et mer borgerlig publikum, og tok da til orde for radikale

2 Stabel 2016, s. 54.

endringer med hensyn til hvordan skolen burde fornyes. Steiners tanker om en fremtidsrettet skole vekket begeistring, og også en *vilje* til å forsøke noe nytt. Herbert Hahn var lærer ved den første steinerskolen og har skildret det han betegner som steinerskolens fødselsstund, her gjengitt av Frans Carlgren:

Det begynte den 23. april 1919. «Tobakksalen», den store sorteringshallen i sigarettfabrikken Waldorf-Astoria i Stuttgart, var full av arbeidere. De trengte seg sammen på benker og stoler, og en del satt høyt oppe på de store tobakksekene helt bakerst i rommet. De lyttet til et foredrag om sosiale spørsmål. 'Foretakssjefen' hadde introdusert taleren som en 'sosialfilosof'. (...) Publikum var påfallende reservert. Men plutselig lyttet man. Foredragsholderen kom inn på oppdragelsesspørsmål (...) Han begynte å skildre den bitterhet og den mindreverdighetsfølelse som mange kroppsarbeidere kjenner, fordi ingen har villet koste på dem ordentlig skolegang. Hvert år må – fremholdt han – en mengde mennesker gå ut i arbeidslivet av økonomiske grunner mens de befinner seg midt i en av sine mest fruktbare og ømtålige utviklingsfaser. Han begynte å snakke om noe som lå i tiden, men ennå ikke fantes, en fullt utbygget enhets-skole helt opp til gymnasttrinnet, åpen for alle mennesker uavhengig av deres sosiale herkomst. Tilhørerne ble synlig grepet.

Neste dag kom et par av arbeiderne og spurte om ikke deres barn kunne få gå i en slik skole som var blitt skildret i foredraget.

Foretakssjefen het Emil Molt. Han hadde allerede tidligere hatt lignende tanker, og nå så han en sjanse til å virkeliggjøre sin idé. Foredragsholderen var Rudolf Steiner. Molts første tiltak var å be Steiner ta hånd om den pedagogiske ledelsen.³

Fremstillingen forteller noe om den sosiale sammenhengen steinerskolen ble satt inn i. Et halvt år senere åpnet denne nye skolen med åtte klasser for til sammen 300 elever som alle var barn av arbeidere og tjenestemenn ved Waldorf-Astoria-fabrikken.⁴

Den første waldorfskolen

Skolen i Stuttgart fikk navnet waldorfskolen. Siden den gang har waldorfskole og waldorfpedagogikk vært brukt om det som i Norge kalles steiner-

3 Carlgren 1977, s. 9.

4 Ibid., s. 12.

skoler og steinerpedagogikk. I internasjonal sammenheng brukes navnene om hverandre og har den samme betydning.

På mange måter var det en helt ny form for skole som barna ble sendt til denne augustdagen i 1919. Skolen tok imot barn fra alle samfunnslag og med alle typer begavelser, med den intensjon å gi dem en felles undervisning. Gutter og jenter gikk i samme klasse, dette hadde verken elever eller lærere opplevd tidligere. Sammenlignet med andre tyske skoler var det lite av ytre disiplin. Et par enkle ordensregler var alt. Og det kunstneriske arbeidet satte sitt preg på hele skolevirksomheten fra første stund.⁵

Elevtallet vokste raskt, i løpet av få år ble Waldorfskolen utbygget til en 12-årig skole, og våren 1925 hadde den bortimot 900 elever. Denne første steinerskolen var en konfesjonsfri skole. Elevene kom fra så vel katolske som jødiske, protestantiske, fritenkende og ikke-religiøse hjem, og deres religiøse oppdragelse ble ivaretatt av det kirkesamfunn som barna sognet til.

Rudolf Steiner hadde ønsket å grunnlegge en frittstående skole der pedagogikken tok utgangspunkt i den kunnskap om mennesket han hadde arbeidet med gjennom mange år. I skrifter og foredrag hadde han gjort rede for sitt menneskesyn og sin kunnskap som han kalte «Anthroposophie» – av *anthropos* som betyr menneske, og *sophia* som betyr visdom. Da Rudolf Steiner plukket ut medarbeidere som sammen med ham skulle utgjøre skolens lærerkollegium, samlet han en krets mennesker med variert yrkeserfaring og som var godt kjent med antroposofien.⁶

I sin pedagogiske tenkning tok Steiner utgangspunkt i et utviklingsforløp han mente var felles for alle barn. I tråd med dette ble steinerpedagogikken utformet som en allmenn pedagogikk der de kunstneriske og praktiske fagene inngikk som en viktig del av undervisningen i alle år.

5 Ibid., s. 13.

6 I 14 dager holdt han et kurs for disse vordende lærerne, to fortløpende foredragsserier med titlene «Almen kunnskap om mennesket» og «Metodisk-didaktiske spørsmål». Foredragene ble gitt som et teoretisk og metodisk utgangspunkt for lærerne ved den første waldorfskolen, gir en grunnleggende fremstilling av Steiners pedagogiske ideer, og er utgitt på norsk: Steiner 2008, Almen kunnskap om mennesket. Steiner 2011, Pedagogisk kunst.

Steinerskolenes vekst

Etter noen år ble det stor interesse for å grunnlegge steinerskoler flere steder i Tyskland og også i andre europeiske land. I den forbindelse holdt Steiner mange foredrag om pedagogiske spørsmål. «Kunsten å undervise på grunnlag av innsikt i menneskenaturen»⁷ var hans siste foredragsrekke og regnes som Steiners pedagogiske testamente. Her utdyper han temaer som er behandlet i tidligere foredrag, i lys av de erfaringene som var gjort i den første waldorfskolen i Stuttgart. Siden 1919 hadde Steiner deltatt med råd og synspunkter i denne skolens lærerkollegium, og han fortsatte å gjøre det frem til han døde i 1925.

Rudolf Steiners død førte ikke til noe avbrudd i det pedagogiske arbeidet. I de etterfølgende ti årene ble det dannet stadig nye steinerskoler i og utenfor Tyskland. Men i 1935, under Hitlers regime, ble de tyske steinerskolene nektet å ta opp nye elever, og i 1938 ble så godt som alle stengt. Først da krigen var over, kom et nytt oppsving; de gamle skolene ble gjenåpnet, mange nye oppsto, og steinerskolene ble etter hvert en verdensomspennende skolebevegelse.⁸

I 2019 var det hundre år siden den første waldorfskolen i Stuttgart ble grunnlagt. I løpet av dette hundreåret er det blitt etablert mer enn tre tusen steinerskoler og -barnehager, flest i Europa, men også på alle andre kontinenter og så vel i slumområder som i velstående strøk. Steinerpedagogikkens syn på mennesket og dets iboende verdighet har funnet seg til rette i kristne, jødiske, hinduistiske, taoistiske og ikke-religiøse samfunn. Erfaringene har vist at når steinerskoler blir etablert og langsomt får fotfeste i andre verdensdeler og i nye land, blir skolene ikke en vestlig kopi, men skoler etablert ut fra en egen kulturspesifikk steinerpedagogikk.⁹

Steinerskolene i Norge

Rundt første verdenskrig var Rudolf Steiner en kjent person i Tyskland, og også i Norge. Han hadde flere ganger vært her i landet og holdt offentlige foredrag. Høsten 1926 ble det startet en steinerskole i Oslo, og i 1929 ble

7 Disse foredragene ble holdt i England i 1924 og er utgitt på norsk. Steiner 1961, *Kunsten å undervise*.

8 Bøhn 1993, s. 93.

9 Köttker 2019, s. 191.